

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Тернової Жанни Анатоліївни
«Вербалізація концепту *успішна жінка* в українській прозі
кінця XX – початку XXI ст.»

подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія,
галузь знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми дослідження. У мовознавстві XXI ст., орієнтованому на теорію антропоцентризму, спостерігаємо неабияку зацікавленість до вивчення концептуалізації та категоризації реалій дійсності в конкретній мовній свідомості та колективній загалом. Зважаючи на те, що слова-концепти формують низку еквівалентних понять, відбивають значущі складники його мислення та вплетені своїм корінням у глибинну традицію, цілком умотивованим є прагнення дисертантки з опертям на наявні теоретичні дослідження комплексно структурувати концепт *успішна жінка* у сучасній українськомовній картині світу. Українська художня проза кінця XX – початку XXI століття останнім часом перебуває у ракурсі наукових зацікавлень не лише фахівців з історії, теорії літератури, а й мовознавців, оскільки зростає потреба системних студіювань, пов'язаних з антропоцентричністю гуманітарного знання та розвитком гендерних досліджень у лінгвістиці. З урахуванням того, що об'єктом дослідження рецензованої дисертаційної праці є концепт *успішна жінка* в українській прозі кінця XX – початку XXI століття, доцільним і логічним в умовах сьогодення вважаємо представлення основних культурних домінант та лінгвоконцептуальних характеристик жіночих образів. Складність вивчення заявленого концепту зумовлена динамічністю руху самої жінки в українському суспільстві, перетворенням природи жіночого успіху та її ролі у громадському житті українського суспільства. У зв'язку із зазначеним вважаємо на часі різноаспектне студіювання концепту *успішна жінка* у сучасній українськомовній картині світу. Крім того, актуальність пропонованого Жанною Анатоліївною дослідження також посилює джерельна база, що охоплює здебільшого тексти українських письменників початку XXI століття.

Отже, в межах наукової розвідки дисертантці вдалося зреалізувати заявлену мету, виконати низку окреслених завдань, щоб вказати на роль самої жінки в українському суспільстві й окреслити в аспекті мовної об'єктивації основні складники концепту успішна жінка на матеріалі творів українських письменників кінця XX – початку XXI століття.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Композиція дисертації відповідає визначеній меті й завданням дослідження, що зреалізовано у вступі, трьох розділах, висновках, списках використаної літератури, джерел фактичного матеріалу та додатках .

Дисертацію виконано в межах науково-дослідницької проблеми кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Когнітивні й дискурсивні аспекти лінгвістичних досліджень» (державний реєстраційний номер: 0122U001280, 2022–2024 рр.).

У *Вступі* обґрунтовано актуальність роботи, визначено мету й завдання, наукову новизну, об'єкт і предмет дослідження, окреслено теоретичне й практичне значення роботи, зазначено методи та апробацію дисертації.

У першому розділі «*Теоретичні засади концептологічних досліджень у сучасній лінгвістиці*» подано теоретичну інтерпретацію поняття «успіх» у межах психологічної, соціологічної та філософської парадигми з урахуванням тенденцій сучасної науки. Дисертантка, узагальнивши погляди таких дослідників як Ю. Степанова, І. Голубовської, С. Жаботинської щодо лінгвістичного підґрунтя концепту «успішна жінка» (с. 41-45) та спираючись на засадничі положення наукових студій О. Кубрякової та А. Вежицької, репрезентує концепт успішна жінка, по-перше, у вигляді образів та понять, а по-друге, як лінгвокультурний феномен, що експлікує особливості українськомовного мислення через виявлення лінгвокогнітивних та вербальних засобів реалізації досліджуваного концепту (с. 45).

Позитивно оцінюємо спробу Жанни Анатоліївни унаочнити модель мови-простору в художньому тексті, розроблену О. Кубряковою, й адаптувати до

предмету власного дослідження (с. 55). Чіткою вважаємо позицію дисертантки щодо виокремлення компонентів лінгвокультурного поняття **успішна людина** (с. 68).

Крім того, Жанна Анатоліївна переконливо доводить потребу належності концепту **успішна жінка** до вербалізованих концептів у концептуальній системі українськомовної свідомості, адже вихідним, на думку дисертантки, є те, що «навіть вербалізовані концепти мають свої невербалізовані «залишки» (с. 74).

Другий розділ *«Системний опис мовних засобів об'єктивації концепту успішна жінка в українській прозі кінця XX – початку XXI століття»* присвячено аналізу лексико-семантичних полів, що охоплюють концепт **успішна жінка** та репрезентації основних структурно-семантичних особливостей досліджуваного концепту, експлікованого іменниковою, прикметниковою, процесуальною групами та засобами художньої виразності з елементами їхньої дистрибуції.

Слушним, на нашу думку, є структурування тематичних рядів концепту **успішна жінка** за критеріями, а також представлення смислових компонентів лексико-семантичного поля «індивідуальність особистості» з тематичним рядом *риса характеру* (с. 98-103).

Цікавим вважаємо спостереження дисертантки про те, що тематичний ряд кохання репрезентовано в художніх творах через «потребу бути коханою, мати коханого чоловіка, подобатися чоловікам» (с. 115), а у сучасному художньому дискурсі жінка-дружина, кохана, коханка постає лише у зв'язку зі своїм чоловіком, другом, коханцем, переважно позбавлена материнського інстинкту та нерідко демонізується (с. 115).

У третьому розділі *«Парадигма національних лінгвоментальних образів успішної жінки в українській прозі кінця XX – початку XXI ст.»* акцентовано увагу на вивченні концептуальної моделі поняття «успішна жінка» в межах проблеми «мова – свідомість – культура» з опертям на представлені й умотивовані культурні домінанти аналізованого концепту.

Вдалими й необхідними є безумовно висновкування Жанни Анатоліївни щодо новітніх підходів інтерпретації жіночих образів з елементами їх комплексного аналізу, які, на переконання дослідниці, хоч і різняться за своїми векторами щодо особистості жінки, проте «взаємодоповнюють один одного та дають змогу змалювати цілісну картину жіночого образу» (с. 142-152).

Особливу увагу зосереджено на відбитті культурних домінант в описах жіночих образів з урахуванням гендерного аспекту, що в подальшому вможливило логічне пояснення ядро концепту **успішна жінка** зі смисловими компонентами «ідеальна жінка», «справжня жінка» та «ділова жінка / жінка, яка має досягнення, результати» (с. 152-179).

Заслуговує на схвалення у рецензованому дослідженні модель поняття **успішна жінка** в українськомовній художній літературі кінця XX – початку XXI ст., яка базується на певній семантичній категорії, об'єднуючи різні комбінаторні та лексико-синтаксичні маркери системи української мови.

Отже, ґрунтовний науковий аналіз специфіки вербалізації концепту **успішна жінка** на матеріалі української художньої прози кінця XX – початку XXI ст. та подальша систематизація змін, які це поняття набуло на лексико-семантичному рівні мовної репрезентації дали змогу дисертантці зробити вагомий переконливий *Висновки*, що сконцентровано відбили сутність дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів. У дослідженні вперше різноаспектно схарактеризовано концепт **успішна жінка** в сучасній українській мові; виокремлено лексико-семантичні поля, що унаочнюють певні сфери діяльності та життя успішної жінки; обґрунтовано значеннєву та структурну специфіку складеного концепту **успішна жінка** з опертям на два окремі поняття «успіх» та «жінка»; виявлено культурні домінанти, що стали тлом для створення окремих жіночих образів; встановлено на основі лінгвокогнітивного та лінгвокультурного аналізу лексико-семантичні, контекстуальні та когнітивні особливості в межах концепту **успішна жінка**. Новим є підхід до інтерпретації поняття «успішна жінка» з опертям на концептуальне та функційне значення в мовленні.

Повнота викладу наукових результатів дисертації в публікаціях. За результатами проведеного дослідження опубліковано 8 одноосібних наукових робіт, зокрема: 4 статті у фахових виданнях, рекомендованих ДАК України, 1 – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до ОЕСР та ЄС, 3 – у журналах, індексованих в базі Index Copernicus.

Окрім цього, основні результати дисертації обговорено на 6 Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії» (Одеса, 2021), «Current trends of philological studies in the challenging reality» (Рига, Латвія, 2022), «Аргументи сучасної філології. Образ жінки: "жіноче", "феміністське", "фемінне"» (Харків, 2022), «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2023), «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах» (Дніпро, 2023), «Development vectors of philological sciences in the modern context» (Влоцлавек, Польща, 2024), 2 Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (Одеса, 2023), «Література, опалена війною: контексти, їхня рецепція та інтерпретація» (Дніпро, 2023) та 3 *регіональних* конференціях «Філологічні науки. Збірник наукових праць студентів та викладачів ДНУ імені О. Гончара (Дніпро, 2020, 2022, 2023).

Під час ознайомлення з текстом дисертації **порушень академічної доброчесності не виявлено**. Використання текстових запозичень без відповідних посилань на інформаційні джерела не зафіксовано.

Практичне значення одержаних результатів. Зібраний і проаналізований у дисертації фактичний матеріал, викладені теоретичні положення й отримані висновки можуть бути використані в курсах «Дискурсологія», «Лінгвістика художнього тексту», «Лінгвопрагматика», «Когнітивна лінгвістика», «Етнопсихологія», «Фольклористика»; під час написання навчальних посібників, підручників, а також кваліфікаційних робіт здобувачів ступеня бакалавра, магістра та доктора філософії філологічного напрямку.

Дискусійні положення й зауваження до дисертації. Високо оцінюючи роботу Жанни Анатоліївни Тернової, маємо зазначити певні аспекти, що привертають увагу для подальшого обговорення.

1. У підрозділі 1.1. «Психологічний та культурологічний потенціал філософії успіху в сучасному суспільстві» Жанна Анатоліївна трактує успіх «як соціокультурну форму, яка позитивному результатів діяльності особистості надає чинника самореалізації, що забезпечує її становлення і розвиток» (с. 30), проте структуру концепту **успішна жінка** вбачає у вивченні на первинному онтологічному рівні в аспекті побудови причинно-наслідкових зв'язків та їхнього впливу через індивідуума в мові (с. 32), експлікуючи власну логіко-філософську модель (с. 33). У зв'язку з зазначеним постає питання: якщо поняття **успішна жінка** має логіко-філософське трактування, у який спосіб тоді корелюють **успіх і визнання** у межах досліджуваного концепту.

2. У підрозділі 2.2. «Лексико-семантичне поле як сфера реалізації концепту **успішна жінка** в українськомовній художній літературі кінця XX – початку XXI ст.» на с. 91 Ви подаєте структуру мовної об'єктивації концепту **успішна жінка** в українськомовній художній прозі кінця XX – початку XXI ст., репрезентуючи 3 лексико-семантичних поля аналізованого концепту, зокрема, індивідуальність особистості, родинні стосунки, професія з виокремленням 7 тематичних рядів зі смисловими компонентами. Саме тому хотілося б дізнатися чи всі зазначені Вами складники мають бути зреалізовані, щоб жінку вважали успішною?

3. У підрозділі 3.2. «Культурні домінанти в описах жіночих образів» на с. 155 Ви встановлюєте специфіку розуміння концепту та виокремлюєте культурні домінанти, що превалюють у свідомості українського народу, спираючись на аксіологічне первинне та вторинне усвідомлення. Далі говорите про формування основних критеріїв вимірювання поняття успішності саме в межах жіночого успіху. Утім, не є цілком зрозумілим вибір цих домінант. Отже, уточніть, будь ласка, за яким критерієм обрано основні культурні домінанти концепту **успішна жінка** в українській етносвідомості? І, можливо, на

перспективу, на Вашу думку, чи аналогічні вони з домінантами концепту **успішний чоловік**?

4. У підрозділі 3.4 «Лінгвоментальна інтерпретація жіночих образів смислового компоненту «жінка, яка має досягнення» Жанна Анатоліївна виокремлює субконцепт бізнес-вумен, в якому основними образами є *бізнес-леді, роздрібна торгівка та заробітчанка*, які також успішні й перебувають навколо ядерної зони. Утім, успішність, наприклад, заробітчанки «характеризується наявністю окремих здобутків на тлі особистого незадоволення власною долею» (с. 212). У зв'язку з зазначеним постає питання чи можна тоді, аналізуючи ці образи, говорити про псевдоуспішність?

Наведені міркування в жодному разі не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не позначаються на теоретичній і практичній значущості отриманих авторкою результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи.

Загальний висновок. На підставі ретельного аналізу дисертації та основних публікацій вважаємо, що дисертація «Вербалізація концепту **успішна жінка** в українській прозі кінця XX – початку XXI ст.» є самостійною, завершеною й актуальною; виконана на належному теоретичному та науково-практичному рівнях; за змістом і формою відповідає всім вимогам пп. 14, 15 та 16 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022, а її авторка Тернова Жанна Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент –
докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри англійської мови
для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Олена ГУРКО